

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

УДК 339.1

Бавико О. Є.,
д-р екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: bavyko@donnuet.edu.ua

ЯКІСТЬ РИБНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

UDC 339.1

Bavyko O. Ye.,
Grand PhD
in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: bavyko@donnuet.edu.ua

QUALITY OF FISH PRODUCTS AND MAIN TRENDS IN DEVELOPMENT
OF THE DOMESTIC MARKET IN UKRAINE

Мета. Мета статті — визначення основних тенденцій розвитку внутрішнього ринку рибної продукції в Україні, оцінка якості та безпечності м'яса свіжої річкової та морської риби, що реалізується через роздрібну мережу у місті Кривий Ріг.

Методи. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів: групування та аналізу статистичної інформації, порівняння отриманих значень та екстраполяції результатів на наступні періоди розвитку, а також вимірні методи товарознавчої експертизи.

Результати. Визначено основні тенденції розвитку внутрішнього ринку рибної продукції, що безпосередньо залежать від макроекономічної кон'юнктури. У 2016 р. обсяг ринку був на 8,9 % менше, ніж у 2010 р. Внутрішній ринок риби на 30 % представлений імпортованою продукцією. Зменшення купівельної спроможності стимулює виробництво та продаж недорогих консервів та готових рибних продуктів. Макроекономічна стабілізація може стимулювати зростання обсягів ринку на 2–3 % у 2018 р. Дослідження якості підтвердило більшу поживну цінність морської риби. У досліджених зразках м'яса свіжої річкової риби встановлено вміст гранично допустимої кількості важких металів, що є наслідком забруднення навколишнього середовища добувними та переробними підприємствами регіону.

Ключові слова: рибна продукція, внутрішній ринок, якість продуктів, безпечність продуктів, тенденції розвитку.

Постановка проблеми. Забезпечення збалансованого раціону харчування є одним із основних факторів, що визначають загальний рівень здоров'я населення країни, а також спроможність соціально-активних верств до продуктивної праці, продовження роду, збільшення тривалості життя. На жаль, демографічна ситуація в Україні характеризується кризовим станом. Чисельність населення з 1994 р. зменшилась на 18 %. Середня тривалість життя є на 10–15 років меншою, ніж у розвинених країнах. Рівень захворюваності на серцево-судинні та онкологічні захворювання, що є основними причинами смертності, постійно зростає. Низька поживна якість харчових продуктів, що вживаються в їжу населенням України, є одним із чинників негативних демографічних тенденцій.

Споживання рибних продуктів, що містять незамінні Омега-3 кислоти, є загально-визнаним, науково доведеним фактором забезпечення якісного та збалансованого харчування. Кислоти Омега-3 захищають організм людини від серцево-судинних захворювань, зменшують запальні процеси, нормалізують рівень холестерину, покращують стан суглобів, знижують ризик виникнення онкологічних захворювань.

Стимулювання збільшення обсягів споживання рибної продукції населенням України має стати одним із напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я. Одночасно дослідження якісних показників продукції та основних тенденцій відповідного

сегменту внутрішнього продовольчого ринку надасть необхідну для визначення заходів економічної та адміністративної дії інформацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку рибного господарства України присвячено дослідження вітчизняних науковців: В. І. Борейко [1], І. В. Ганжуренко [2], Ю. Є. Шарило, Н. М. Вдовенко, В. В. Герасимчук [3; 4]. Тенденції та специфіка внутрішнього ринку рибної продукції в Україні досліджені у роботах О. В. Загороднюк [5], Д. О. Шевченко [6], Є. Г. Міхневої, Т. К. Лебської [7]. Швидкоплинність ринкової ситуації передбачає перманентність моніторингу її основних тенденцій. Декларована представниками центральних органів державної влади стабілізація економічної ситуації в Україні вимагає аналітичного підтвердження та формування прогнозів щодо подальшого розвитку внутрішнього ринку харчових продуктів.

Мета дослідження — визначення основних тенденцій розвитку внутрішнього ринку рибної продукції в Україні, оцінка якості і безпечності м'яса свіжої річкової та морської риби, що реалізується через роздрібну мережу у місті Кривий Ріг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних чинників формування ринкових тенденцій є платоспроможний попит, що залежить від загальної економічної ситуації в країні. Перманентна економічна криза в Україні спостерігається впродовж усього періоду незалежності. Обмеженість державних фінансів та низький рівень заробітної плати не дозволяють сформувати в країні платоспроможний попит на рівні збалансованого харчування. При тому, що 49,8 % доходів домогосподарств витрачається на продукти харчування, населення не в змозі харчуватись якісно. Так, за оцінками Економічного дискусійного клубу, річний рівень споживання рибної продукції на одну особу в Україні з 2010 р. зменшився на 24,1 % [8].

Аналіз співвідношення динаміки споживання рибної продукції та середніх доходів домогосподарств вказує на наявність сталої залежності між значеннями відповідних показників. Зменшення доходів домогосподарств на 13,1 % у 2015 р. порівняно з 2010 р. супроводжувалось зменшенням обсягів споживання рибної продукції на 40,7 % (рис. 1).

Обсяги роздрібногo товарообороту у сегменті рибної продукції визначаються Державною службою статистики за двома позиціями:

- риба і морепродукти харчові;
- консерви, готові продукти рибні.

Обсяги внутрішнього ринку рибної продукції у порівняннях до 2010 р. цінах наведено у табл. 1.

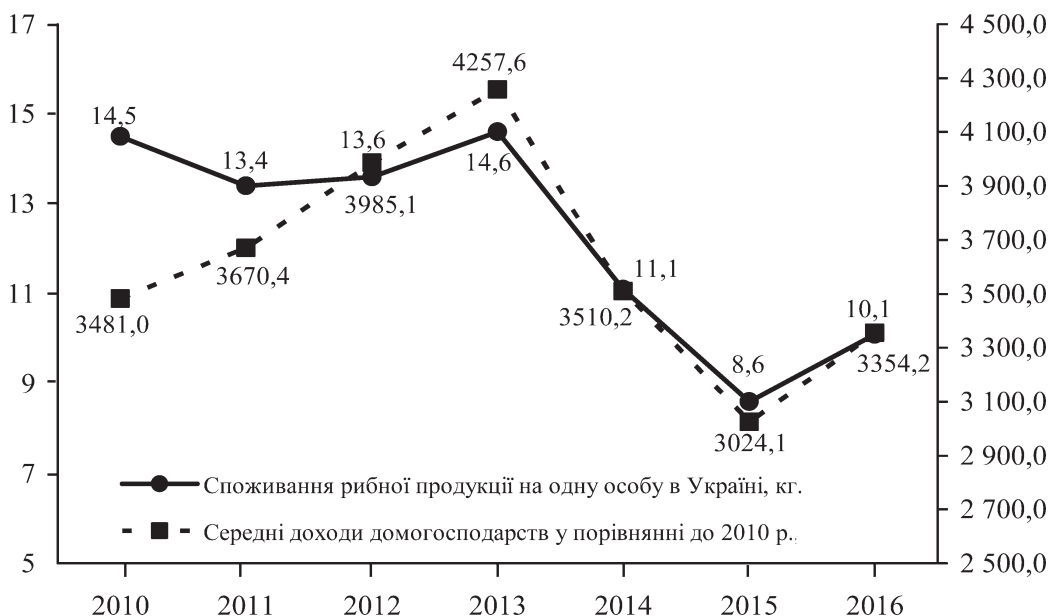

Рисунок 1 — Кореляція обсягів споживання рибної продукції та середніх доходів домогосподарств (розраховано автором за матеріалами [8, 9])

Таблиця 1 — Динаміка внутрішнього ринку рибної продукції в Україні, млн. грн.
(розраховано автором за матеріалами [9])

Сегмент ринку	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Риба і морепродукти харчові	3242	3523	4241	4470	3684	2956	2953
Консерви, готові продукти рибні	1273	1473	1909	2197	1763	1340	1506
Індекс інфляції	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4

Аналіз динаміки обсягів внутрішнього ринку рибної продукції в Україні вказує на зменшення його основного сегменту на 8,9 %. Одночасно обсяг продажів консервованої та готової рибної продукції збільшився на 18,3 %. Відповідна тенденція пояснюється високою вартістю свіжої та мороженої риби, що стає недоступною для більшості споживачів. Враховуючи низький рівень платоспроможності населення, виробники масово випускають консерви та готові рибні продукти з низькоякісної сировини.

За інформацією Державної служби статистики України, спостерігається високий ступінь імпоротної залежності внутрішнього ринку риби і харчових морепродуктів (див. табл. 2).

Таблиця 2 — Частка продажу рибної продукції, виробленої на території України, %
(розраховано автором за матеріалами [9])

Сегмент ринку	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Риба і морепродукти харчові	70,4	68,8	66,0	61,4	60,4	59,8	68,0
Консерви, готові продукти рибні	73,8	72,4	73,3	70,7	70,1	67,3	94,6

Частка виробленої на території України продукції за сегментом «Риба і морепродукти харчові» на протязі аналізованого періоду знаходиться приблизно на одному рівні. Суттєве зменшення вітчизняного виробництва спостерігається за підсумками 2013–2015 рр., частка українських виробників у сегменті «Консерви, готові продукти рибні» збільшилась з 2010 р. на 28,2 %.

Асортиментна структура внутрішнього ринку у розрізі «внутрішнє виробництво — імпорт» має такі характеристики: українська продукція — короп, щука, мойва, салака, скумбрія, кілька; імпортна продукція — камбала, окунь, пангасіус, сьомга, масляна, минтай, мойва, нототенія, оселедець, скумбрія, тріска, тунець, тілапія (морський язик), форель морська, хек.

Товарна структура імпорту рибної продукції на 56 % представлена океанічним оселедцем, 13 % складають поставки скумбрії, 10 % — сардина, 8 % — лососеві, 5 % — минтай. Атлантичний оселедець і скумбрію ввозять в Україну з Норвегії. Сардину імпортують також з Норвегії, США, Канади, Іспанії та Аргентини. Лососеві та минтай завозять з Росії і Норвегії.

Прогноз динаміки обсягів внутрішнього ринку рибної продукції в Україні безпосередньо пов'язаний з макроекономічною кон'юнктурою. За відмічених у 2017 р. у національній економіці тенденцій до стабілізації можна прогнозувати незначне зростання ринку на рівні 2–3%. Одночасно постійне знецінення національної валюти на фоні високого ступеню імпоротної залежності ринку спричиняє зростання цін та зменшення обсягів продажів.

Вимоги до якості товарів, які виробляються або ввозяться на митну територію України встановлюються стандартами та санітарними нормами [10; 11]. Якість рибної продукції визначається показниками харчової цінності та безпечності. Хімічний склад рибної продукції визначає її потенційно високу харчову цінність. Традиційними показниками харчової цінності продуктів вважають вміст речовин, що забезпечують організм людини необхідними для повноцінного протікання всіх біологічних процесів елементами. До них відносяться: білки, жири, мінеральні речовини, вітаміни, екстрактивні речовини. Особливо вагоме значення мають елементи, що не виробляються організмом людини і потрапляють до нього лише з їжею.

Нормативні документи, що діють в Україні з переліку показників харчової цінності рибної продукції, встановлюють обсяг вмісту жирів (5–15 %). А також наявність мінеральних речовин: калію, кальцію магнію та ін. [12].

Результати дослідження показників харчової цінності проб м'яса річкової та морської риби, що були відібрані на підприємствах роздрібно торгівлі міста Кривий Ріг, вказують на більшу поживну цінність морської риби (див. табл. 3).

Таблиця 3 — Результати дослідження показників харчової цінності м'яса свіжої річкової та морської риби (досліджено автором)

Найменування показника, одиниці вимірювання	Норма вмісту, нормативний документ [12]	Річкова риба	Морська риба
Вміст білків, г на 100 г продукту	не нормується	16,7	20,2
Вміст жирів, г на 100 г продукту	5–15	3,2	9,5
— поліненасичені жири	не нормується	0,9	3,9
— насичені жири	не нормується	1,5	3,8
— мононасичені жири	не нормується	0,8	1,8
Калій, г на 100 г продукту	не нормується	2,2	2,5
Кальцій, г на 100 г продукту	не нормується	0,2	0,3
Магній, г на на 100 г продукту	не нормується	0,3	0,4

Безпечність продукції аквакультури визначається відповідністю показників вмісту або наявності небезпечних речовин у м'ясі коропів. Юридично врегульованими є норми мікробіологічного забруднення та граничного вмісту токсичних речовин: свинцю, кадмію, миш'яку, ртуті, міді, цинку, пестицидів, антибіотиків, діоксину, а також радіонуклідів [13].

Результати дослідження ступеню мікробіологічного забруднення зразків м'яса свіжої річкової та морської риби показали відповідність встановленим нормам. Рівень загальної мікробної забрудненості знаходиться в діапазоні від 2,8 до 4,4 x10⁴ КУО в 1 г. Бактерій групи кишкових паличок, коагулазопозитивних стафілококів, патогенних мікроорганізмів, а також Salmonella та Usteria Monocytogenes, живих гельмінтів та їх личинок, небезпечних для людей, виявлено не було.

Перевищення норм вмісту токсичних речовин може спричинити негативний вплив на організм людини і провокує порушення функціонування внутрішніх органів (кадмій, миш'як, цинк, мідь), руйнування центральної нервової системи та пошкодження механізму біосинтезу ДНК (ртуть, свинець), розвиток злоякісних пухлин. Обсяги вмісту токсичних речовин показано у табл. 4.

Таблиця 4 — Вміст токсичних речовин у м'ясі свіжої річкової та морської риби (досліджено автором)

Найменування показника, одиниці вимірювання	Норма вмісту, за ДСТУ 2284:2010	Вміст токсичних речовин	
		Річкова риба	Морська риба
1	2	3	4
Свинець, мг/кг	1,0	1,0	0,6
Кадмій, мг/кг	0,2	0,2	0,1
Миш'як, мг/кг	1,0	0,8	0,4
Ртуть, мг/кг	0,3	0,3	0,2
Мідь, мг/кг	10,0	8,0	5,0
Цинк, мг/кг	20,0	12,0	10,0

Вміст токсичних речовин у досліджених зразках знаходиться в межах встановлених норм. У зразках м'яса річкової риби встановлено вміст гранично допустимої кількості свинцю та ртуті. Ці важкі метали є найбільш небезпечними для організму людини. Осно-

вною причиною граничного вмісту цих металів у рибній продукції є загальна забрудненість природного середовища продуктами діяльності підприємств гірничо-рудного та металургійного комплексів. Відповідна ситуація провокує високий вміст важких металів у ґрунтах, водоймах, сільськогосподарській сировині, що спричиняє негативний вплив на рівень безпечності продукції аквакультури. Одночасно зауважимо, що зразки м'яса морської риби мають більш позитивні показники вмісту важких металів.

Висновки. Одним із основних факторів демографічної кризи в Україні є незбалансоване, низькоякісне харчування, за якого споживання рибної продукції на одну особу складає лише половину від загальносвітового рівня.

За результатами наведеного дослідження встановлено такі тенденції внутрішнього ринку рибної продукції в Україні:

- обсяги ринку та кількість спожитих населенням продуктів знаходяться у прямій залежності від макроекономічної кон'юнктури, яка визначає рівень доходів домогосподарств;
- у 2016 р. обсяг ринку був на 8,9 % менше, ніж у 2010 р.;
- внутрішній ринок риби на 30 % представлений імпортованою продукцією, що робить його залежним від валютних коливань;
- на фоні зменшення купівельної спроможності збільшується обсяг продажів недорогих консервів та готових рибних продуктів;
- макроекономічна стабілізація може стимулювати зростання обсягів ринку на 2–3 % у 2018 р.

Дослідження якості зразків м'яса свіжої річкової та морської риби підтвердило більшу поживну цінність останньої. У досліджених зразках м'яса свіжої річкової риби встановлено вміст гранично допустимої кількості важких металів, що є наслідком забруднення навколишнього середовища добувними підприємствами.

Список літератури/References

1. Борейко, В. І. Роль рибництва в забезпеченні продовольчої безпеки країни / В. І. Борейко, Н. П. Павлюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. — 2012. — № 2 (58). — С. 13–19.

Boreyko, V. I. & Pavlyuk, N. P. (2012). *Rol rybnystva v zabezpechenni prodovolchoi bezpeky krainy* [The role of fish farming in ensuring food security of the country]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya* [Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management], no. 2 (58), pp. 13–19.

2. Ганжуренко, І. В. Сучасний стан і розвиток рибопродуктового підкомплексу України та світу / І. В. Ганжуренко // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. — 2013. — № 3 (1). — С. 72–75.

Hanzhurenko, I. V. (2013). *Suchasnyy stan i rozvytok ryboproduktovoho pidkompleksu Ukrayiny ta svitu* [Current state and development of fish products for the complex of Ukraine and the world]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova* [Bulletin of the ONU named after I. I. Mechnikov], no. 3 (1), pp. 72–75.

3. Шарило, Ю. Є. Аквакультура в Україні: реалії, надії та сподівання [Електронний ресурс] / Ю. Є. Шарило, Н. М. Вдовенко, В. В. Герасимчук // Державне агентство рибного господарства України. — 2015. — Режим доступу : http://darg.gov.ua/_stattja_akvakultjura_v_0_0_0_3252_1.html.

Sharylo, Yu. Ye., Vdovenko, N. M. & Herasymchuk, V. V. (2015). *Akvakultura v Ukrayini: realiyi, nadiyi ta spodivannya* [Aquaculture in Ukraine: realities, hopes and expectations]. Available at : http://darg.gov.ua/_stattja_akvakultjura_v_0_0_0_3252_1.html. (Accessed 4 November 2017).

4. Вдовенко, Н. М. Регулювання розвитку галузі аквакультури: в таблицях і схемах / Н. М. Вдовенко, Ю. Є. Шарило. — Київ : Кондор-Видавництво, 2016. — 44 с.

Vdovenko, N. M. & Sharylo Yu. Ye. (2016). *Rehulyuvannya rozvytku haluzi akvakultury: v tablytsyakh i skhemakh* [Regulation of the development of the aquaculture sector: in tables and schemes]. Kyiv, Kondor-Vydavnytstvo, 44 p.

5. Загороднюк, О. В. Перспективи розвитку вітчизняного ринку риби / О. В. Загороднюк // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2011. — № 1. — С. 135–139.
Zahorodnyuk, O. V. (2011). *Perspektyvy rozvytku vitchyznyanoho rynku ryby* [Prospects for the development of the domestic fish market]. *Visnyk Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi* [Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy], no. 1, pp. 135–139.
6. Шевченко, Д. О. Рынок рыбного хозяйства Украины [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://inventure.com.ua/analytics/investments/rynok_rybnogo_hozyajstva_ukrainy.
Shevchenko, D. O. (2017). *Rynok rybnoho khozyaystva Ukrainy* [Fisheries Market of Ukraine]. Available at : https://inventure.com.ua/analytics/investments/rynok_rybnogo_hozyajstva_ukrainy. (Accessed 4 November 2017).
7. Михнева, Э. Г. Рынок рыбы, морепродуктов в Украине и перспективы его развития / Э. Г. Михнева, Т. К. Лебская // Продовольственная индустрия АПК. — 2012. — № 3. — С. 8–11.
Mykhneva, E. H. & Lebskaya, T. K. (2012). *Rynok ryby, moreproduktov v Ukrainy i perspektyvy eho rozvytyya*. [The market of fish, seafood in Ukraine and prospects of its development]. *Prodovolstvennaya yndustryya APK* [Food industry of agroindustrial complex], no 3, pp. 8–11.
8. Офіційний сайт громадської спілки «Економічний дискусійний клуб». Споживання риби та рибопродуктів в Україні: що було, що є, що буде [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analityka/spozhyvannya-ryby-ta-ryboproduktiv-v-ukrayini-shcho-bulo-shcho-ye-shcho-bude>.
The official website of the «Economic Discussion Club» public association. (2017). Consumption of fish and fish products in Ukraine: what was, what is, what will be. Available at : <http://edclub.com.ua/analityka/spozhyvannya-ryby-ta-ryboproduktiv-v-ukrayini-shcho-bulo-shcho-ye-shcho-bude>. (Accessed 5 November 2017).
9. Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств в Україні [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
The State Statistics Service of Ukraine (2017). Commodity structure of retail trade turnover of enterprises in Ukraine. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 4 November 2017).
10. Бавико, О. Є. Семантична генеза поняття якості у підприємницькій діяльності та стандартах з управління якістю / О. Є. Бавико // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 12. — С. 6–9.
Bavyko, O. Ye. (2016). *Semantychna heneza ponyattya yakist u pidpryyemnytskiy diyalnosti ta standartakh z upravlinnya yakisty*. [The semantic genesis of the concept of quality in entrepreneurial activity and standards of quality management]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no. 12, pp. 6–9.
11. Бавико, О. Є. Сучасна номенклатура показників якості для експертизи трикотажних виробів та динаміка ступеню їх відповідності у продукції українських виробників / О. Є. Бавико // Торговля і ринок України. — 2016. — № 39–40. — С. 122–132.
Bavyko, O. Ye. (2016). *Suchasna nomenklatura pokaznykiv yakosti dlya ekspertyzy trykotazhnykh vyrobiv ta dynamika stupenyu yikh vidpovidnosti u produktsiyi ukrayins'kykh vyrobnykiv* [Modern nomenclature of quality indicators for examination of knitted products and dynamics of their degree of conformity in products of Ukrainian manufacturers]. *Torhivlya i rynek Ukrainy* [Trade and the market of Ukraine], no. 39–40, pp. 122–132.
12. Медико-біологічні вимоги і санітарні норми якості продовольчої сировини і продуктів харчування [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v5061400-89/page>.
Ministry of health of the USSR (1989). *Medyko-biolohichni vymohy i sanitarni normy yakosti prodovol'choyi syrovyny i produktiv kharchuvannya* [Medical and biological requirements and sanitary norms of quality of food raw materials and foodstuffs]. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v5061400-89/page>. (Accessed 6 November 2017).

13. ДСТУ 2284:2010 Риба жива. Загальні технічні вимоги. — К. : Держспоживстандарт України, 2012. — 14 с.

DSTU 2284:2010 *Ryba zhyva. Zahalni tekhnichni vymohy* [State Standard 2284: 2010 Fish are alive. General technical requirements]. Kyiv, Derzhspozhyvstandart Ukrainy Publ., 2012, 14 p.

Цель. Цель статьи — определение основных тенденций развития внутреннего рынка рыбной продукции в Украине, оценка качества и безопасности мяса свежей речной и морской рыбы, реализуемой через розничную сеть в городе Кривой Рог.

Методы. В исследовании использован комплекс общенаучных методов: группировки и анализа статистической информации, сравнения полученных значений и экстраполяции результатов на следующие периоды развития, а также измерительные методы товароведческой экспертизы.

Результаты. Определены основные тенденции развития внутреннего рынка рыбной продукции, которые непосредственно зависят от макроэкономической конъюнктуры. В 2016 объем рынка был на 8,9 % меньше, чем в 2010 г. Внутренний рынок рыбы на 30 % представлен импортированной продукцией. Уменьшение покупательной способности стимулирует производство и продажу недорогих консервов и готовых рыбных продуктов. Макроэкономическая стабилизация может стимулировать рост объемов рынка на 2–3 % в 2018 г. Исследование качества подтвердило большую ценность морской рыбы. В исследованных образцах мяса свежей речной рыбы установлено содержание предельно допустимого количества тяжелых металлов, что является следствием загрязнения окружающей среды добывающими и перерабатывающими предприятиями региона.

Ключевые слова: рыбная продукция, внутренний рынок, качество продуктов, безопасность продуктов, тенденции развития.

Objective. Determination of the main trends in the development of the domestic fish market in Ukraine. Evaluation of the quality and safety of meat fresh river and sea fish sold through a retail network in the city Krivoi Rog.

Methods. The study used a set of general scientific methods: grouping and analyzing statistical information, comparing the values obtained and extrapolating the results to the following development periods. And also measuring methods of commodity expert examination.

Results. The main trends in the development of the domestic fish market are determined, which directly depend on the macroeconomic situation. In 2016, the market volume was 8.9 % less than in 2010. The domestic fish market is represented by imported products by 30 %. The decrease in purchasing power stimulates the production and sale of inexpensive canned food and ready-made fish products. Macroeconomic stabilization can stimulate market growth by 2–3% in 2018. The study of quality has confirmed the great value of marine fish. In the samples of meat of fresh river fish, the content of the maximum permissible amount of heavy metals is established, which is a consequence of environmental pollution by mining and processing enterprises in the region.

Key words: fish products, domestic market, quality of products, food safety, development trends.

Надійшла до редакції 02.11.2017